

0-16

Information about personalities in the Mako Tribe.

Batlhako .

K32/13

6

1. Mokgatle ngwana kgosi one a swa ka ngaga wa 1939. Ka kgwedi ya Tlhakole (February) E ne ele ngwana yaneng, a inyodisa mosadi fela kwantle go tumelo ya ntatagwe. Fela ntatagwe ga a ka a re sepe fo. Fela mosadi wa gagwe o nile a nna kwa abo ke gore mosimane o ne a nna kwa Ratswalagwe. Go fitlhela a be a swa, o tswenwe ke bolwetse ka mafatla. Bolwetse ba motsaya sebaka sa ngaga tse pedi, kwa morago a be a swa. Fela ge a sena ntatagwe aka a batla ngaka gore a bone gore ngwana o bolailwe keeng. Feela morago ga matsatsi gongwe dikgoedi di sekae, mmagwe le ene a be a tsenwe ke bolwetse.

Mohumagadi Mamolotsi.

2 Mosadi wa kgosi erile morago ga lesu la ngwana wa gagwe le ene a be a tsenwa ke bolwetse. Bolwetse ge bo mo tsena, ba seke wa motsaya sebaka sa kgoedi. Ge gothwe mohumagadi o wa lwala batho ba be ba utlwa gothwe/mohumagadi o sule, batho ge ba phuthegile kwa pithlong ya gagwe, morena a be a bolela batho gore le ene jaaka a boloka mosadi wa gagwe ga ake a fetsa ngwaga. Mohumagadi wa kgosi a bolokwa ka mo lapeng. Ge a sena go bolokwa kgosi a be a batlangaka gore e bone gore molato keng. Ngaka ge e laola ya be e bolela gore mohumagadi o bolailwe ke boloi, o loilwe ke banna ba bedi, ba lekgotla, le bona ba ne ba romilwe ke Rangwana a kgosi. Kgosi ya be e raya ngaka gore e sebetse phuphu gore yo a loileng a tle a swe. Ngaka ya sebetse phuphu ga a swa banna ba ba bedi. Diile o monngwe ke Rathipa mohumagadi o sule ka 15 tsa August 1939 lesu la mohumagadi le hutsafaditse batho thata. O sule Batlhoko ba ikeleledise pulo ya sekolo sa bona. Diile le Rathipa ke banna ba neng ba rutwa ke morena me kwa morago ba ile ba tswa ba boloi ba gagwe. Go tloga fo morena a kgaogana le Rangwane a gwe Tumagole, a be a mo koba mokgotleng.

Morena Molopyane Selomon:

Ge mohumagadi a sena go swa morago ga lesu la Rathip

3.418 ka gore ke ene a suleng moraga ga Dille. Morena ele ene a be a tšenwa ke bolwetse. Morena a lwala thata a be a isiwa sepetlele sa Rustenburg ge a tsena kwa teng ngaka ya bolola gore o setse a feditse ke bolwetsi. Ba be ba mmusetša kwa gae, kwateng ba fete ba mmatlela ngaka (molefemošidi) ya na ya leha go ka moalafa. Ge gontse go lebeletse bolwetse, ka di 27 December a be a swa. A swa ka nako ya letsatši le theoga. Batho ba seo, ba ile masimong.

Ge a sena go swa ngwana wa gagwe a be a koba batho ba kgosing gore ba seke ba tla gaufi. A ba bolela gore ntatagwe o rile ba eleng ba kgosing fa lesung la gagwe ba seke ba tumela leeseng go gata gaufi. Gape ngwana wa gagwe a bolela gore ntatagwe o laetse gore a bolokwe mothing ge a swa. Ka nako ya bosigo ngwana kgosi le banna banneng baaka kgosi ba be

4. ba mmoloka/mo^{bošigo.}thing. Ka mso ge batho ba bantsi ge batla ka moso ba ikellelitse go tla phitlhong ya morena ba utlwela gore morena o bolokilwe bosigo. Ge batho bare jang-jang. Bathoka ka rabo. Ge tsaya malatsi batho ba bantsi ba sa dumela gore morena o sule. Batho ba tlang ba tshidisa ba ne ba ya kwa kgotleng ke gona kwa ba neng ba utlwa gona gore morena o sule jang. Ka e nako go s tše Moganetsi le Rakoko bana ba kgosi le mosadi o mmotlana boteka le ngwana wa gagwe fela o nyetswe ke ba sekepe. Moganetse ke ene a lebeletsweng gore ke ene e tla bang morena kwa morago ga sebakang. Fela yanong motsi o fuduegile, batho ga ba utlwane. Tumagole le ene o batla borena o setse e bele a ya kwa Commissioner go ipega gore ke ene a ka tswarang borena. Are banna ba kgosi ke dimatla ga se ba ba ka busang motse. Janong dikgang diene ka/mokgwa o go sa itse ope gore pheletso ya tso a go tla baya eng, gongwe go tla dira gala eng.

Ge motho ba ntse ba netse lesu la morena, Tumagole o ile a kwala Commissioner lekwalo gore morena o sule me ga gona yaka seleng a tawer motse ge e se ene fela. Kwa morago ga lesu ge ngwana wa kgosi a ya kwa go Commissioner go ipega gore morena (Ntate) yanong go setse nna ngwana wa gagwe, bo-Commissioner ge a makala gore tle

S.418 ore ga gona motho ya ka tswarang motse ge ese. Moganetsi a bolela gore Tumagole ga a gaufi le borena, ke Rangwana ntate. Fa kgotleng o kgakala ntate o swa a mo kubile fa kgotleng ka gore o na a tawenye. Ge ba sena go bolela Commissioner ba be ba boela kwa gae, fela Commissioner a ba bolela gore o tla sele a bona gore dikgang tseo di ya kae. Ge ba tsena kwa gae Tumagole a be a ikgakatsa thata, gore ke eng ge ba tswa kwa go Commissioner ba sekile ba mmolela gore ba kwa go ene.

6. Ke gona Moganetsi a simolla a bolela batho gore monna yo Tumagole yo, ge rona re nnetse lesu la kgosi ene o kwaletse Commissioner gore ga gona motho yo a ka seleng a tawere motse kwantle go ene. Ke ene a ka tswarang motse, Batlhako ge ba utlwa dikgang ba huduega thata, ba galefa, thata. Ba botsa thata gore yo a ikutlwang gore Moganetsi a ka seke a tswara motse a eme. A Tlhokofala. Batho ba boelala ba bolela Tumagole gore se o se batlang go o ko o se bona, le fa kgotleng ga re go batle.

Dikgang di eme ka mokgwa o moswe motseng wa Setlhako.

Ke santse ke lebelele dikgang Tsa motse Ke tla ne ke ditlaka.

7

Sebalane.

Ke nna motho wa gabo kikisekgweng.

Masito wa lekibela mokgalagadi, tmotho wa gabo Rampapatlela a motlou. Motho wa gabo maditshikela a ngwetsana morafa moopa difala tsa bohmagadi ba salebetse. Motho wa gabo ngwana selonyana matota motho wa gabo bolaya motko. Matlhaba sotho a gale, ntemoge motho. Matlhaba sotho a gale, ntemoge motho wa gabo tthagaidimangana. Motho wa gabo Ragele dioka ya boraisibe, motho wa gabo lesu malelelala go tuma go busa a sa go lellelele motho wa gabo tau tshetshatlhane a ke tlou a ke malatsi. Motho wa gabo ramapapatlela a ngwetsana moraga moopa difala tsa bahumagadi ba salebetse. Motho wa bo ngwana. Selonyana matota motho wa gabo tthagadimangana.

A ke tlou, a ke malatsi.

8. NB. Selekane ke monna o mongwe aagile mo matlhaba wa Bakgatla Jela. Tsheole. ene gu se bakgatla.

Ke nna tsheole ke tlile bomme ba tsamaille moduduwetso wa tlhoka mo tei. Go ne go sena mosidi wa go sena ngwana o monyanyane. Wa ka no le ga a ka itayang moduduwetso. Le gale ga bo gole ba ka a ba ga ntatene, ba ga ntetene wa matulae, go thwe ntse, ke bo wa sewa tsigama tsamaya ramosetsana gabo Mantlhoyo mmago mangwana loma, o lomile banna ba lefarutshe banna ba ga mangane a keledi ke nna tsheol matladifedile batho ba ile, ka kailakaile ka gadima kwa lekwa. Ka tlhoka le yo a ka itayang moduduwetso. Erile ke gadima kwa moseja ga noka ya Lesele, ka bona mosadi a nyelo ga ka nyala ga dikgong, erile mo lebile a duduwetsa thata mogolokwane wa phalla le dithaba tsa Lekutung kare ke nna tsheole matladifedile.

9. NB. Tsheole ke makgatla Mfitshana.

Mfitshana morekwa ka kgomo ba bangwe barile e tswailwe ba bangwe pare ga eya tawaiwa. E tsamaya le tse dingwe matsatsa phologolo e tsamaya e sala gorago tse dingwe amamaurunyane debetsetse lerumo o dimo gele bowa la go tlhaba nkwe e/bala e bona bodile, bodile e gaola mabje ditlopo ngwana waletlotlo le jelwe ke baditshaba le jwe ke majuda

le Matshwena a mantsho wa gago masete kwena e tsaya wa gabo
 moranang ditswa mogabyane bana ba orwalle ditswa mogabyane
 phuti gatsang ya tshesa nyetosa madiba kwena kwena entsho
 ya gabo moranang, gothwe phunyaphunyang phatsadi apara
 selo mokotlong kwa tinwa sentungwa sebitse mapedi makerapa
 matsholla sedibeng, barepara makerapa ayakae papaotshubile
 helcele edona ya Moselekatse ya Matshobane tlanthwe ethibe
 10. thula monthontho wa/enke banyenyo bboboJane bobele bobo segangani
 motshokome sa butala babe tsamalota. Mantswere thaga esegopa
 thaga erile tswere mafikeng mafikeng aipata go dumaduma sebaga
 sethara gabo madiagi sarara ntsho. Mokokotlo khunwana
 saerara matlhong. Gare iphitlhe kele matose keponketse ke
 molele kgolleng mangwane o sala mphathong mare amagolo.

Madibana.

Madibana matenteng barwa badiane dikae tse tshwana a
 di tse di yo go fula kwa sefikile tse di kwa kgabanyane
 kwa ga mamaola di bawe di tle mokorong bare ke madibana bana
 ba matenteng baikgantshi.

NB. Madibana ke marokologadi, ba bina nako.

Ba mama leaga ka letlhaka pitse e kata ka tlhako ya
~~nmanane~~ moletsi o faletse o satswana le maabane tau semetsa
 mathebe le a mokoname ba bina tlhantl jagana, mashate shatej

Motsei.

Gathwe matlhwa wa maganong ga kelo nna ga e tlhaole
 banyana o loma gotlhe bogale, ba gagwe ba ga nthathana wa
 mathulwa gathwe mapula namalele lebotoko kgaswane one a
 tshaba ga a gopole maduuetso wa tlhokwa maitsei ka bogale
 ba gagwe ga bo go se mosadi o a ka duduetsang, wa tlhoka
 moitsei.

Mosilela.

Ke nna motho wa bona masilela a le fiso maiyane a mantsho
 namane tse di thata tse di jeleng mokgoro di ao robala le
 ba o ka be o sa agiwa ka dikgonyana e ka rere o letse ba o
 bo tlhale leeba o phalwa ke thaga o bo a batla maiyane
 a mantsho maiyane maakanetsi meella meterre mosenya meterre
 kgakgatzi tsa batho phamphakga ya masungwana ka raga o ragile
 morwa dimpana ngwana wa morwa o be a siana a silwa ke go ingat
 morwa a sitwa ke go tswala tshaga epeta ka garawe kwa ga
 makgono wa madiga. Moletse a prala o i ngapela dilo tse
 batho tsa marapo a thata o i ngapela ka dinala tsa gagwe
 ba ga rona bare ba aja ba rwale kuwane ba rwale tukwe ka
 pesa molala.

Nkwane.

E ka nna Nkwane wa tona madinatle la kgamelwana manapwat
 le selo marunwatsa matepele a tlho ka kgomo a ja motho pele.

Molemane.

Kgatutu dunnang makgati moja kgati ya duma e duma ere
 madira dumelang a duma a otlhe madira kgoding letsatsi le
 lengwe dimosadi ke mang, mosadi ke ngwedi mongala kgabetsa
 gone go ngadile Phukwi. Le Motsheganong tshenepo
 motakataka ledi ge e tuka ya be mpa ka erata le nna
 tshenepi ka tuka ka tuka ka ele ka mollo tshipi. Ke ne ke
 le tau marwalla molemane golo ka kwa bofule ke ne ke le
 bogale ke betsa selo ka motlhwane di noka ere ge soawa ke
 sale ke sme ke ipoka ke ipholla ke ne ai ke boikele morwa

molemane.

13. Molemane ke monna a Shakong.
Mothulwe.

14 Ke le potla-potla thokwane la ga theolagara the o a marama, kgomo. Gae ke ja namane thokwane gathwe e ja namane eya be e tlhola. Kgomo e tswa maokeng e tla e thuntse e bile e thuntse moriri wa tlhogo ke neke/ke itheile kare nkebe ke ne ke kena le lebelo kabe ke sia sidibelo mollo ke be ke sia bora makgati- alebotsa melebeloleng kgenne more-teng tsamaoto banang. Batho ba gago koropo wa go atswaana a ba tla a tswa swala ruri. A ba tla jewa ke maitati a maraka a magolo sibabaletse lefatlha la gatholwane a ba tla tsoga

Ntsine.

15 Bare ke dikgolekgole di marapo a thata di senkeng di itseme-letsa goraga. Batle bare titi kotswana kgomo ye seboko mafyi moreneng. Bare phudufudu khunwana photi kotswana dilo tsa go ka be di nna sakeng di gamelwe morena mayi. Bare sose se se molomo montle tlhoboro, seka tilang ka direge kgotsa mpya ngwana ga Mmakae, bare maesimane ga ba ke ba ja kgomo e sule, bare mamasela a kgomo ke matlalo bare mantswerre thaga e se gopa, thaga e jele/mabele masimong ra sele repateletsa maeba ka ele phuku dikgolo. Bare sebaga rara ntsho mokokotlo khunwana sae rare matlhong.

Madiepe.

Ke nna kgapetla ya padile wa thaka tsa matlhabane, ke nne ngwana mohula mohula a fetoga motho kolobe ke ne ke le tlou naka tsa nkgana o gathweng betsho mogolo tsa tlang le bone kwa thagana o thagang.

Susana.

Bare modibana metenteng malekakang tshana bare ba ba senang ntehana ba wela bare balapile бага mutlwa o mosw na balapans o tomegaro a sale.

Moebe.

Padu padu a morena ga aikakanye gaitse kgang morena ka motho o mponetse a bona lekolwanela mmonete senthapela motho wa gabo moriri naga ke go bolae ke ya go tswela

go tswela e ka tla go tsaya nama e ba pileng le tlhogo.

16.

Mamoeng.

Gase bona mamoeng a tswara kgomo batho ba gabo le tloro le tlhogo. E tla ba ba gabo seetella segongwane pele batho ba gabo mamokgampha kgosi mothulwe amoeng motswara kgomo. Batlhako ale bone, a letlhotse le bona tlou e kgampha le dithaba a bo leralla. E tlabese bona Batlhako bamoeng e moeng tswara kgomo.

Mothulwe.

Ke nna ngwana ga thiti mabowa le morago a o tla bowa o boela ga eno mangaung o boela ga eno motho o tlung o boela gaeno mangaung o boela gaeno magagarape o boela gaeno Masiarane ao ke matloro a tlhogodintlha segongwane se etela tsie pele moeng wa motswara kgomo.

17.

Seoke.

Tlogang le ipoke le tlare re sele rentse re tsamaya o na anaya tlhogo phuti ya tlolamotlhakola ke kololo maganganyane matsiditelele marakantswane tloga phuti ya tlhaba, motho wa tlhaba motho kgokgotsho. Basadi ba tlong balapa mmele marago basale bare selo se mohopong semebalaba ya tloga phuti ya tlola motlhakola.

Mosotho.

Ke mana thuntsha o di thole thamaga di mereko motho wa ga tilodi ya metsi kwa rakhumalo le khumalo oitsetse tshetlha kgomo tsa mankakgang gadi a tshela matebele gae atlaela tswa mabelelesa a tile ele matladiko amarumo.

Mankoba.

Ke morwa sello sa motlhai ke ngwana wa motlhaba wa morula wa ga nowa ke mokula a fetoga motho ke morwa kgagapa a tlou e go thweng ga e na le medupe e thibile kwa gase bolaa nong. Ke ngwana matlakasebola ke ngwana/kgosi ya ledidimatsana e sekeng e robega molala e mokgobya gamokopa kwa ga motloki a phaketsa morwa sello sekgomo semodumo re bana bantsw la kolong. Namane e tona ya kgabo e ntsho ya ntswa la molokwa selo se mokopong sekwaditlhotlha badintlha ba ntse ba

18

18cont

K32/13

9*

segwaisa segwaisetswa ke mosadi wa matebele a e kolong.

END S. H 18